

Úvod do populační genetiky

Populační genetik

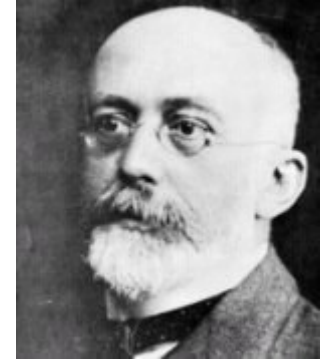
- Obor zabývající se genetickou variabilitou v populacích a procesy, které ji ovlivňují.
- Snaha vysvětlit evoluci pomocí mechanismů měnících frekvence alel v populaci.

Hardy-Weinbergův zákon

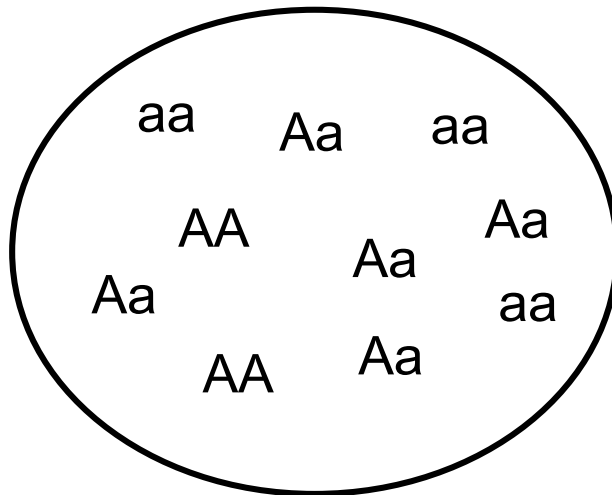
Godfrey Hardy

Wilhelm Weinberg

$$p^2 + 2pq + q^2 = 1$$

- p ..... frekvence alely A
q ..... frekvence alely a
p² ..... frekvence genotypu AA
q² ..... frekvence genotypu aa
2pq ..... frekvence genotypu Aa

$$p^2 = 2/10 = 0,2$$

$$q^2 = 3/10 = 0,3$$

$$2pq = 5/10 = 0,5$$

$$p = 9/20 = 0,45$$

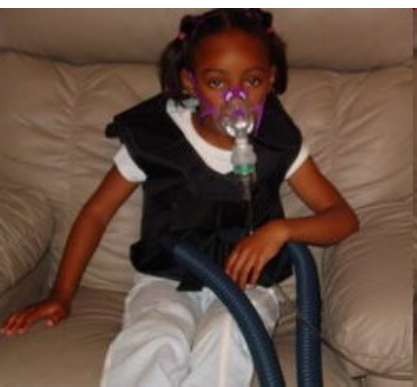
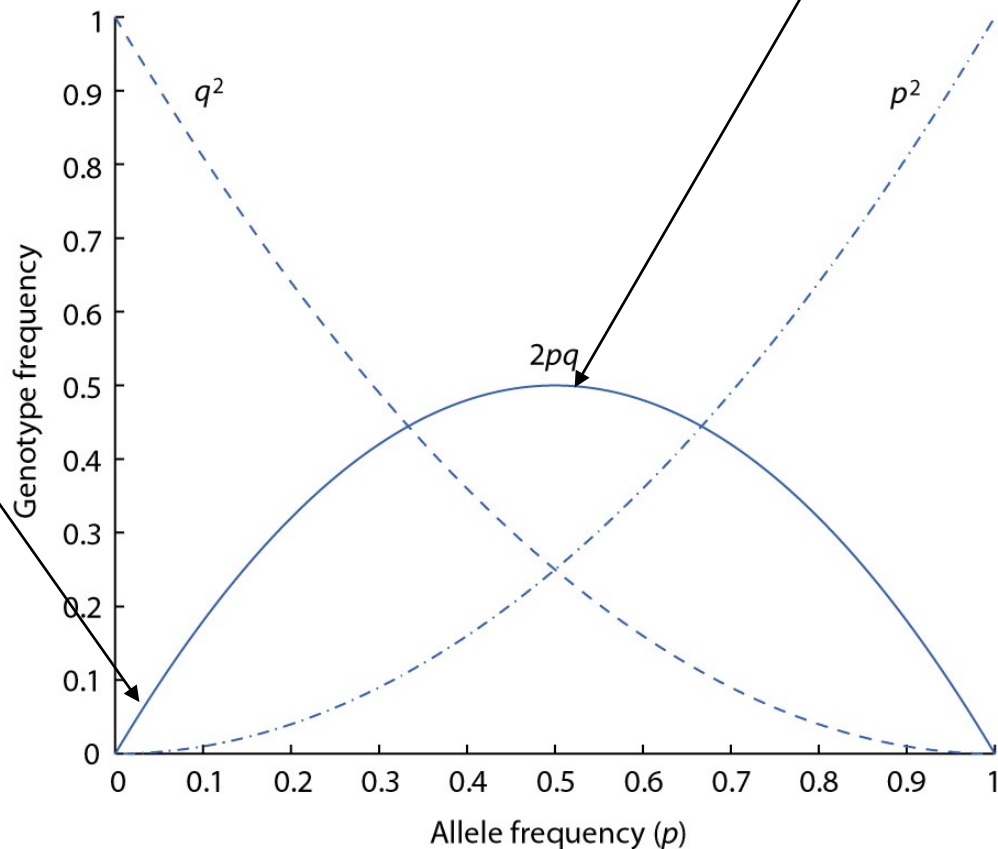
$$q = 11/20 = 0,55$$

Hardy-Weinbergův zákon

Přetrvávání
škodlivých
recesivních
mutací v
populaci.

Vzácné alely skryty
v heterozygotech.

Nejvíce heterozygotů v populaci
při stejné frekvenci obou alel.

Cystická fibróza
recesivní homozygoti 1 z 1700
heterozygoti 1 z 24

Hardy-Weinbergův zákon pro více alel

2 alely

$$(p + q)^2 = 1$$

$$p^2 + 2pq + q^2 = 1$$

3 alely

$$(p + q + r)^2 = 1$$

$$p^2 + q^2 + r^2 + 2pq + 2pr + 2qr = 1$$

4 alely

$$(p + q + r + s)^2 = 1$$

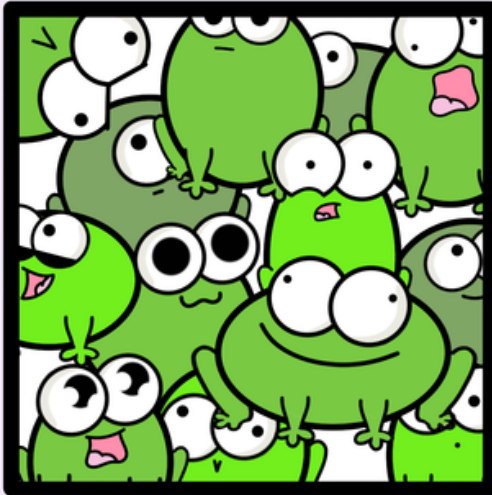
$$p^2 + q^2 + r^2 + s^2 + 2pq + 2pr + 2ps + 2qr + 2qs + 2rs = 1$$

atd.

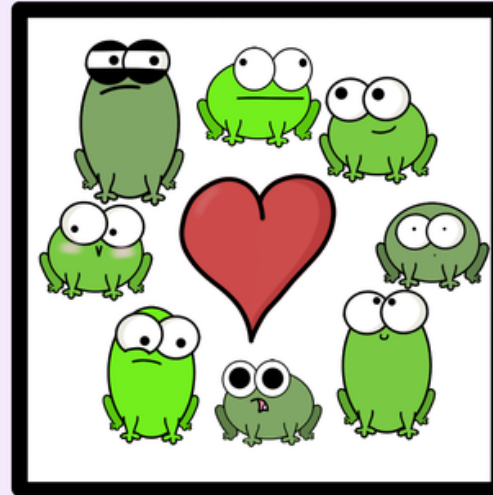
Předpoklady Hardy-Weinbergovy rovnováhy

- Dostatečně velká populace, ve které se jedinci párují zcela náhodně bez ohledu na genotyp/fenotyp jedinců (**panmiktická populace**). Nehraje roli vzdálenost mezi jedinci. Neprobíhá selekce.
- Stačí jedna generace náhodného křížení, aby se ustavila HW rovnováha.
- To, zda je populace v HW rovnováze se může lišit pro různé geny v genomu.

4. Large Population

5. Random Mating

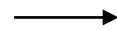
Jak zjistíme, zda je populace v Hardy-Weinbergově rovnováze?

Genotypy	Pozorované počty
AA	125
Aa	550
aa	310

Testování odchylky od Hardy-Weinbergovy rovnováhy

Odhad frekvence alel

Genotypy	Pozorované počty
AA	125
Aa	550
aa	325
<u>celkem</u>	<u>1000</u>

$$f_A = \frac{2 \times 125 + 550}{2 \times 1000} = 0,4$$
$$f_a = 1 - A = 0,6$$

Odhad očekávaných počtů genotypů

AA	$1000 \times (0,4)^2 = 160$
Aa	$1000 \times 2(0,4)(0,6) = 480$
aa	$1000 \times (0,6)^2 = 360$

Výpočet rozdílů pozorovaných a očekávaných počtů genotypů

AA	$125 - 160 = -35$
Aa	$550 - 480 = 70$
aa	$325 - 360 = -35$

Chi-square statistika (X^2)

$$X^2 = \sum \frac{(\text{pozorované} - \text{očekávané})^2}{\text{očekávané}}$$

Počet stupňů volnosti (df)

- počet porovnávaných tříd
- počet odhadovaných parametrů
- 1

Chi-square test

$$X^2 = \frac{(-35)^2}{160} + \frac{(70)^2}{480} + \frac{(-35)^2}{360} = 21,27$$

$$df = 3 - 1 - 1 = 1$$

$$p < 0.01$$

Populace není v HW rovnováze.

Mechanismy způsobující odchylku od HW rovnováhy

Nenáhodné (asortativní) párování

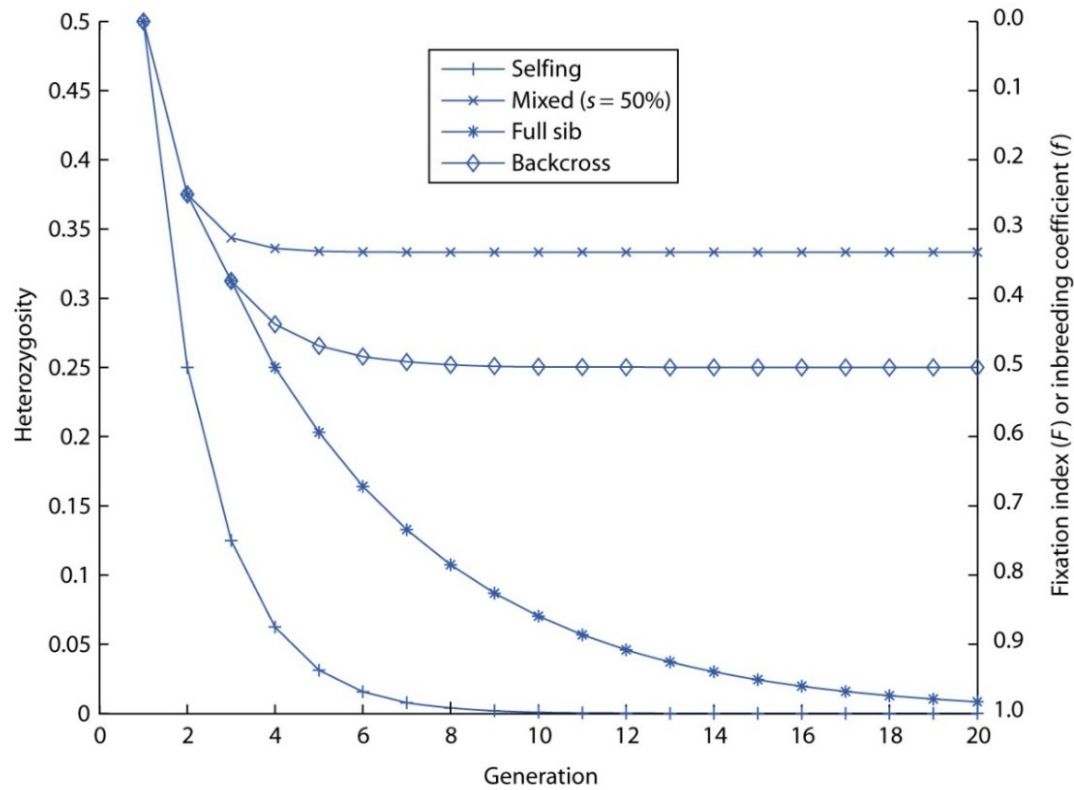
Pozitivní asortativní párování

- Jedinci s podobnými genotypy se vzájemně párují s větší pravděpodobností. Vede k přebytku homozygotů v populaci.
- Např. příbuzenské křížení (inbreeding)
- Vede k odhalení škodlivých recesivních mutací (inbrední deprese).
- V přírodě dochází k inbreedingu také v extrémně malých populacích.

Inbreeding

- V laboratoři se využívá při vytváření inbredních kmenů.

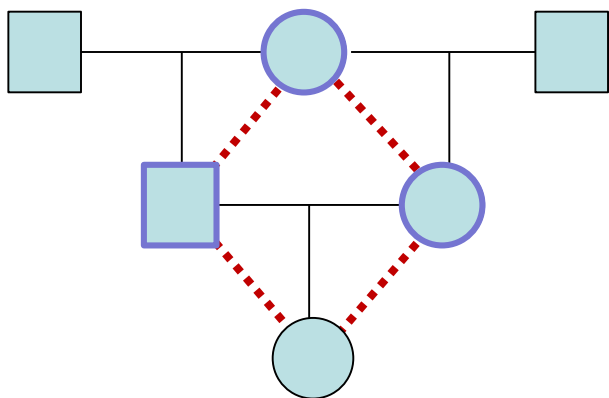

Koeficient inbreedingu (F)

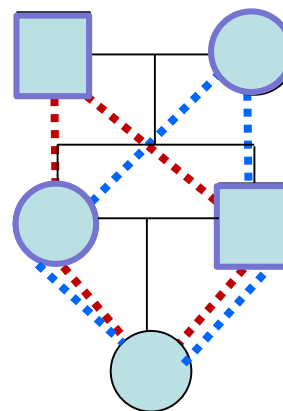
Pravděpodobnost, že jedinec zdědil obě alely téhož genu od jednoho předka.

$$F = (1/2)^n$$

n = počet jedinců v genealogii od daného jedince ke společnému předkovi

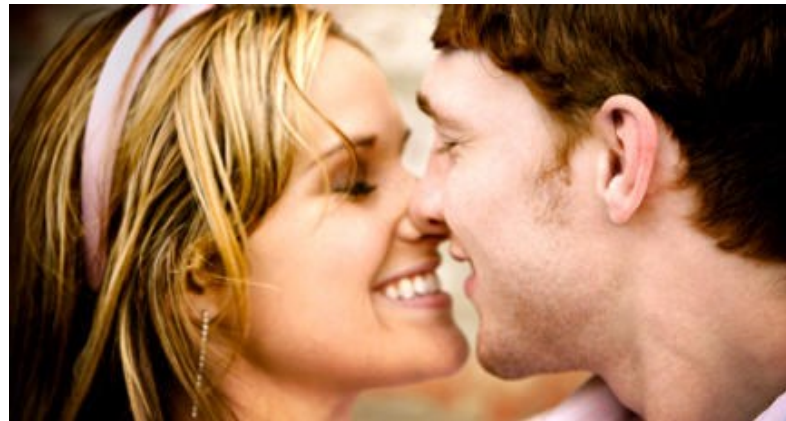
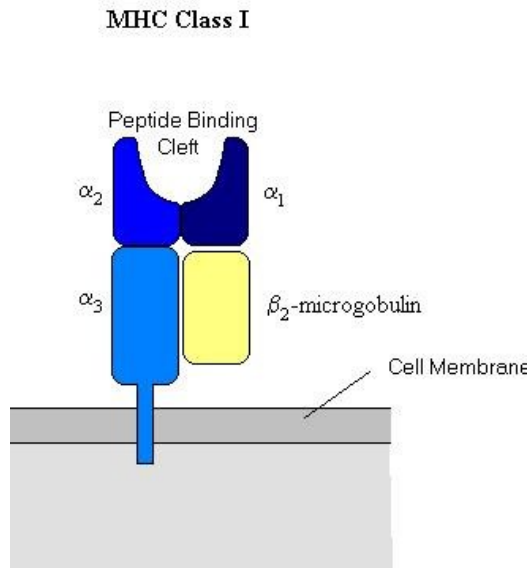
$$F = (1/2)^3 = 1/8$$

$$F = 1/8 + 1/8 = 1/4$$

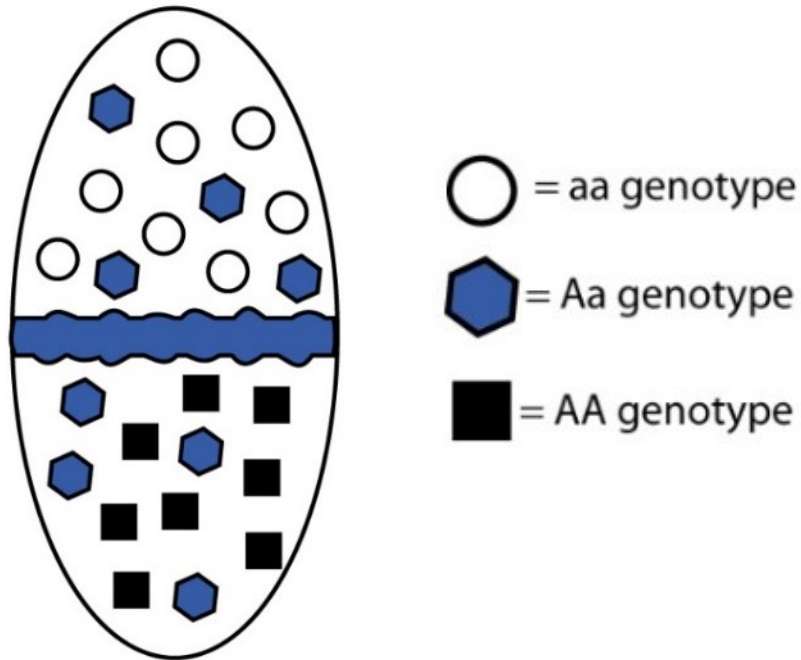
Negativní asortativní párování

- Jedinci s odlišnými genotypy se vzájemně párují s větší pravděpodobností.
- Vede k přebytku heterozygotů.
- V přírodě nastává např. pokud jsou zvýhodněni heterozygoti.
  - MHC I (*Major Histocompatibility Complex I*) geny

Geografická struktura populace

- Brání náhodnému párování mezi jedinci.
- Snížení celkové heterozygotnosti ve strukturované populaci = **Wahlundův princip**.

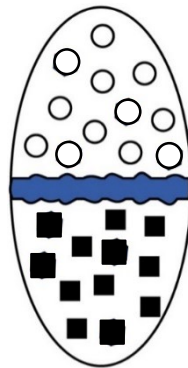
Odhad míry geografické strukturovanosti populací

F_{ST} statistika

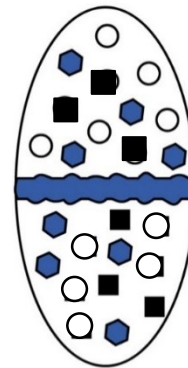
Proporce o kterou je snižená heterozygotnost subpopulací ve srovnání s očekávanou heterozygotností za předpokladu náhodného křížení mezi všemi jedinci.

$$F_{ST} = \frac{H_T - H_S}{H_T}$$

H_T očekávaná heterozygotnost pro celkovou populaci
 H_S očekávaná heterozygotnost pro subpopulace

$F_{ST} = 1$

$F_{ST} = 0$

- = aa genotype
- ⬡ = Aa genotype
- = AA genotype

Příklad

Jaké je F_{ST} mezi dvěma populacemi?

	Počty genotypů			
	AA	Aa	aa	
subpopulace 1	25	50	25	100
subpopulace 2	49	42	9	100
celková populace	74	92	34	200

Frekvence alel	
p	q
0,5	0,5
0,7	0,3
0,6	0,4

$$H_T = 2pq = 2 \cdot 0,6 \cdot 0,4 = 0,48$$

$$H_S = p_1q_1 + p_2q_2 = 0,25 + 0,21 = 0,46$$

$$F_{ST} = 0,0416$$

$$F_{ST} = \frac{H_T - H_S}{H_T}$$

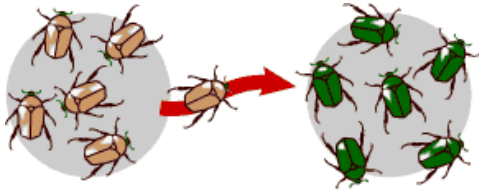
Mechanismy měnící frekvence alel v populaci

mutace

drift

migrace

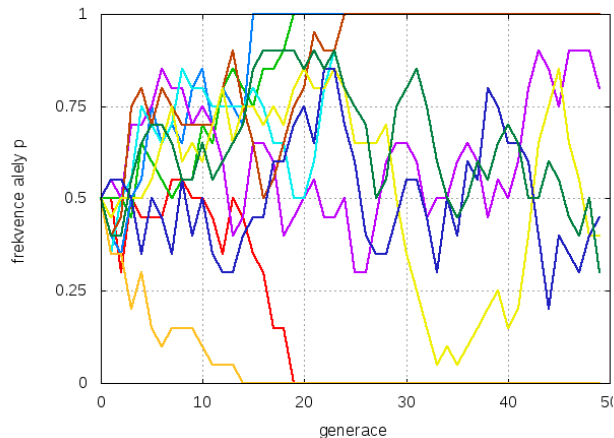
selekce

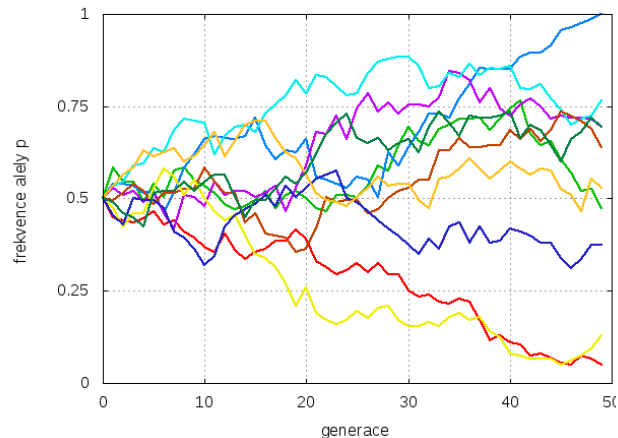
Genetický drift

- Náhodné změny ve frekvencích alel v omezeně velkých populacích.
- Působí silněji v malých populacích.
- Ochuzuje genetickou variabilitu populace.
- Směr genetického driftu je náhodný.
- Pravděpodobnost fixace alely působením genetického driftu odpovídá její frekvenci v populaci.
- Doba fixace neutrální mutace je $4N_e$ (generací).

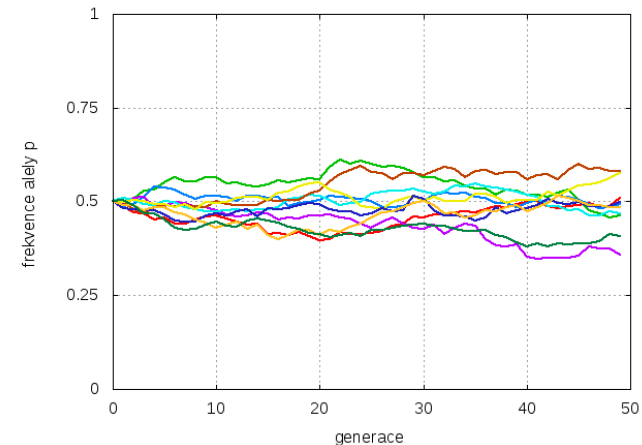
počáteční podmínky: velikost populace $n=20$, $p=0.5$

počáteční podmínky: velikost populace $n=200$, $p=0.5$

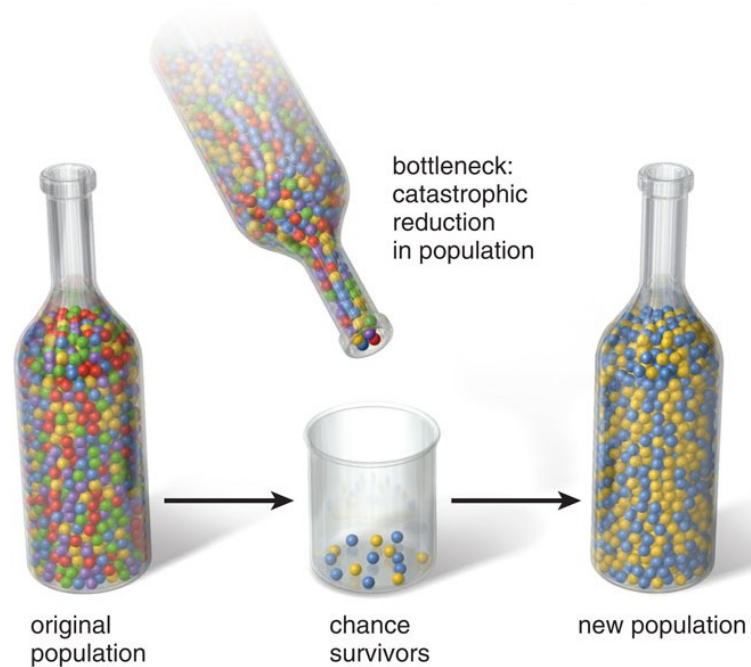
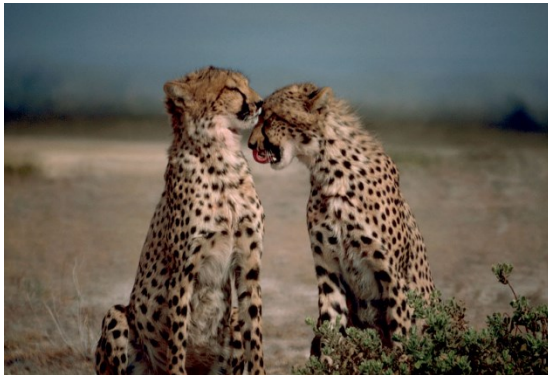

počáteční podmínky: velikost populace $n=2000$, $p=0.5$

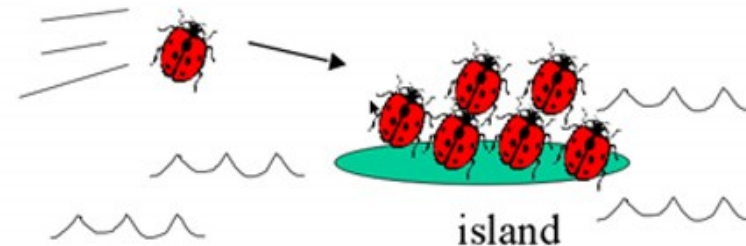

Genetický drift působí silně i při krátkodobém zmenšení velikosti populace

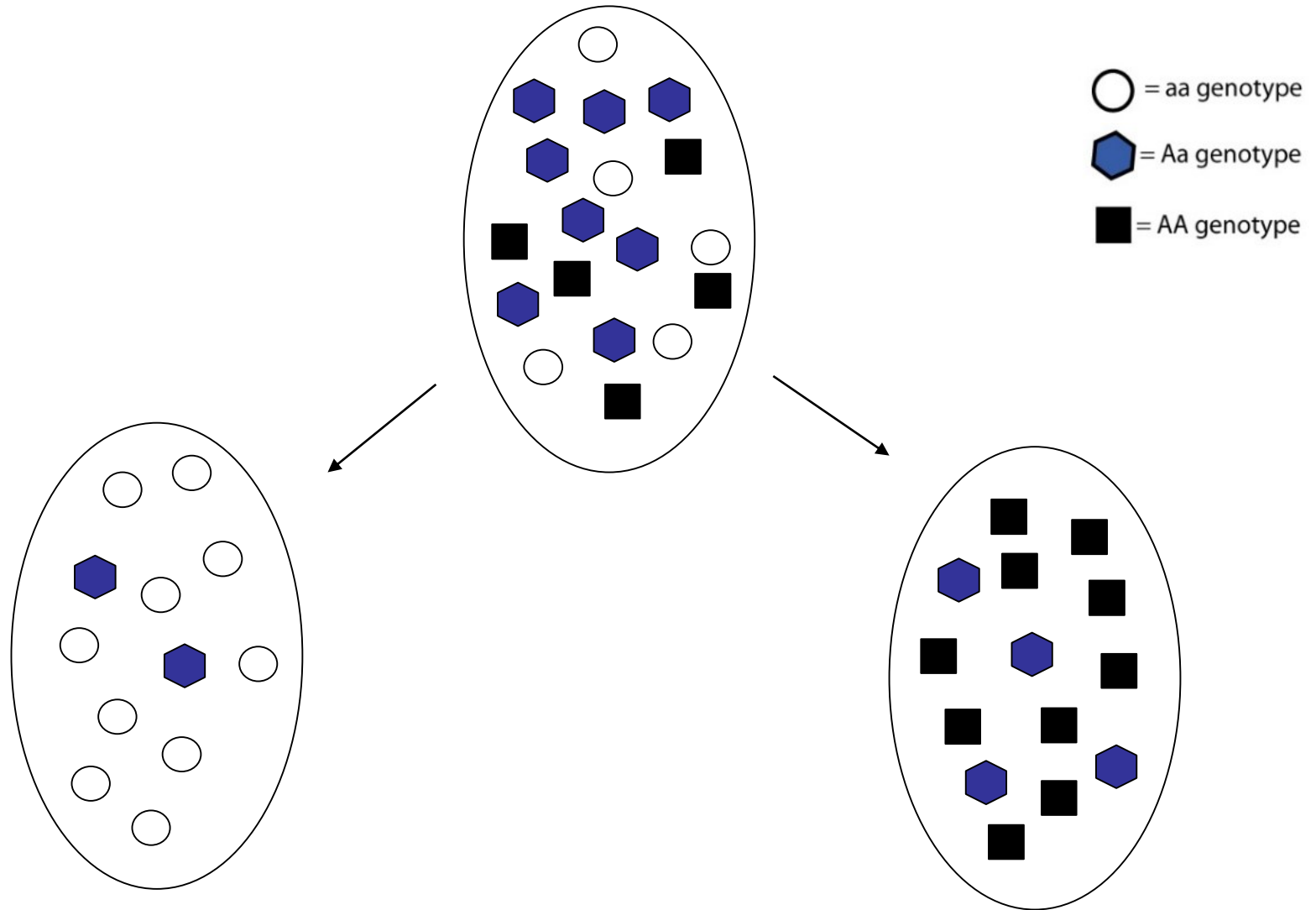
Efekt hrdla lahve

Efekt zakladatele

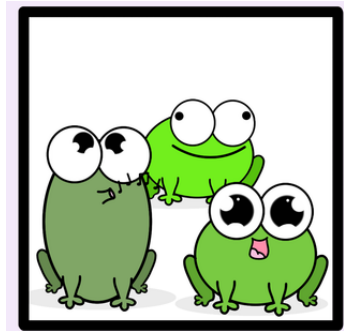
Genetický drift způsobuje rozdílnost izolovaných populací

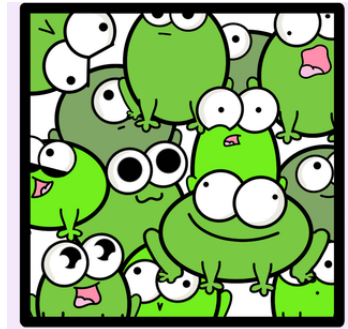
Efektivní velikost populace (N_e)

- Vyjadřuje velikost ideální panmiktické populace, ve které genetické procesy (např. genetický drift) probíhají stejnou rychlostí jako v dané reálné populaci.

Panmiktická populace
 $N = 100$

Reálná populace
?

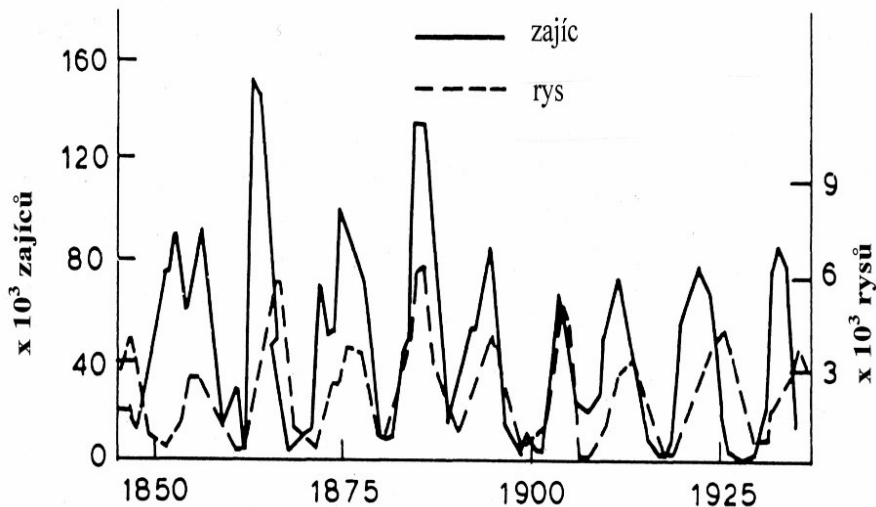

Síla genetického driftu stejná.

Faktory ovlivňující efektivní velikost populace

Kolísavá velikost populace, efekt hrdla lahve, efekt zakladatele

- N_e odráží nejen současnou velikost populace, ale také velikost populace v minulosti.
- U populací s proměnlivou velikostí se N_e blíží spíše nižším hodnotám celkového počtu jedinců v populaci.

Faktory ovlivňující efektivní velikost populace

Nenáhodné křížení a rozdílný počet rozmnožujících se samic a samců

- Vede ke snížení efektivní velikosti populace.

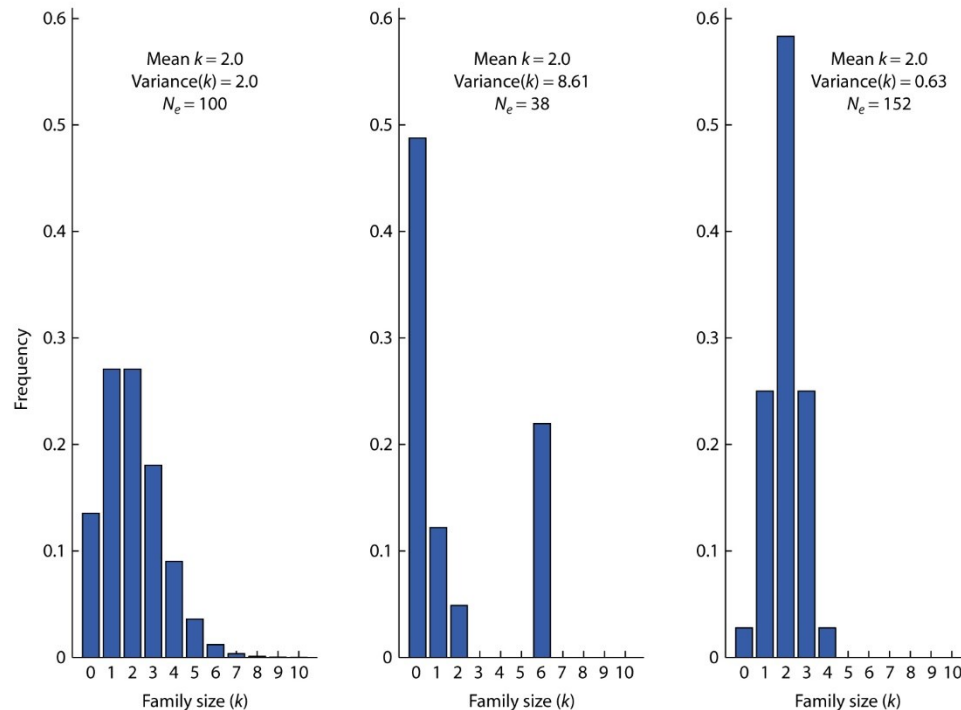
$$N_e = \frac{4N_m N_f}{N_m + N_f}$$

Faktory ovlivňující efektivní velikost populace

Rozptyl v počtu potomků mezi jedinci (selekce)

- N_e se rovná skutečnému počtu jedinců pokud počty potomků jednotlivých jedinců mají Poisson rozložení. Tzn. rozptyl v počtu potomků je stejný jako průměrný počet potomků.
- Pokud je rozptyl větší, N_e je nižší než skutečný počet jedinců v populaci.

Odhady efektivní velikosti populace u různých druhů

~ 10 000

~ 30 000

~ 2 000 000

~ 1 000 000

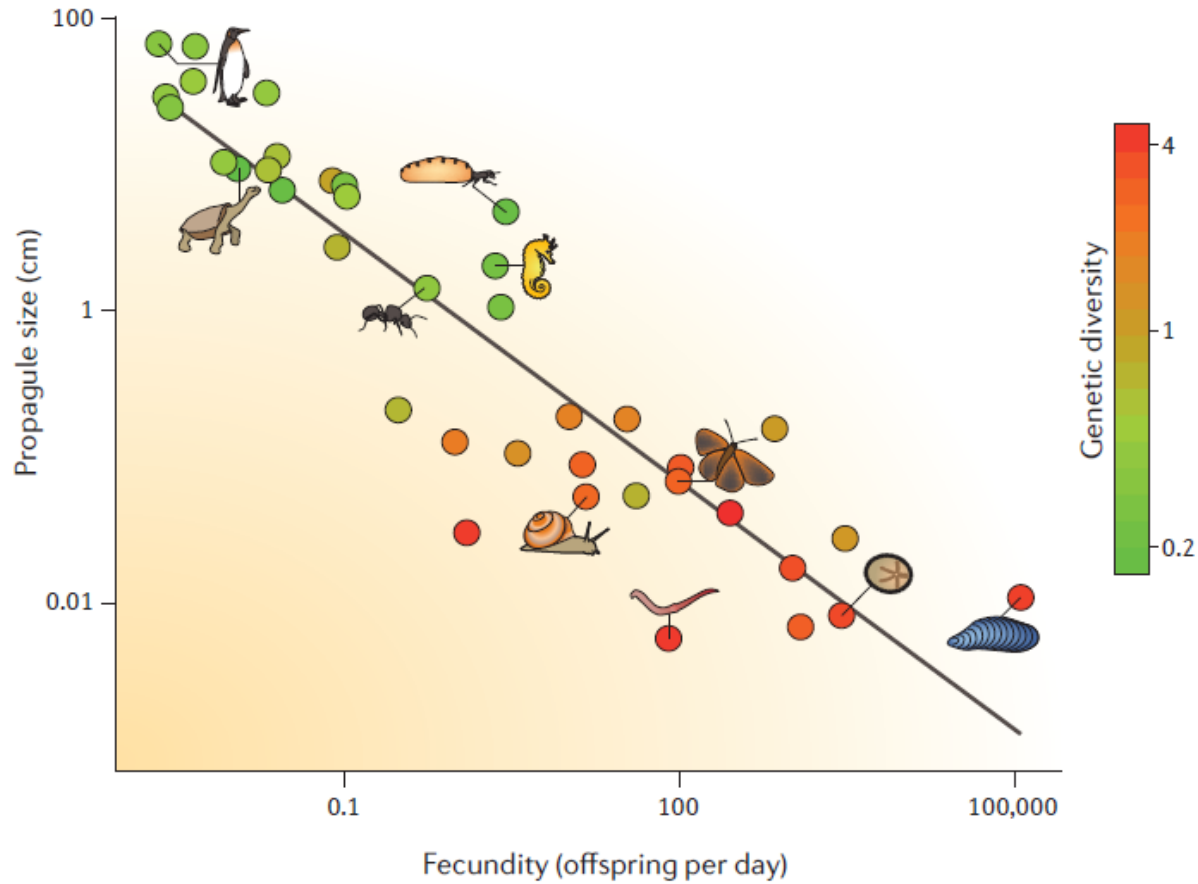

~ 100 000

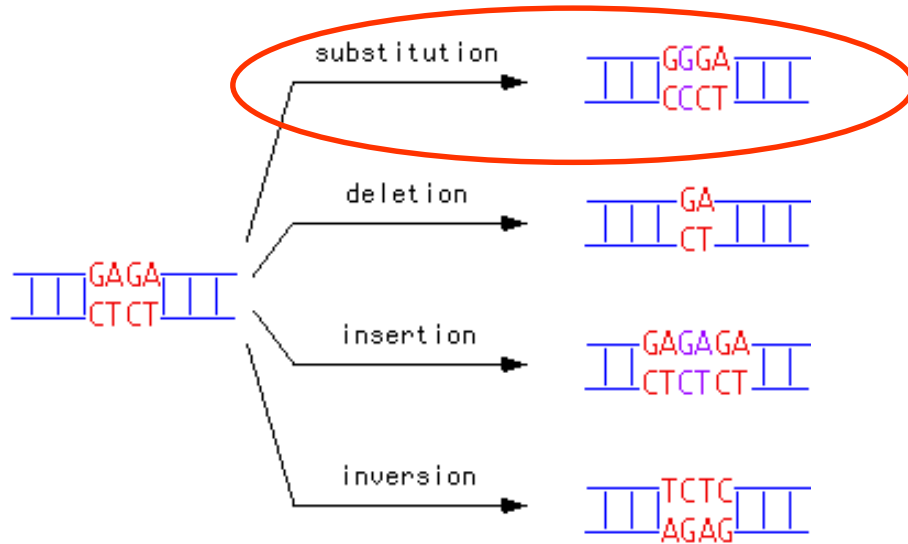

Efektivní velikost populace závisí na životních strategiích organismů

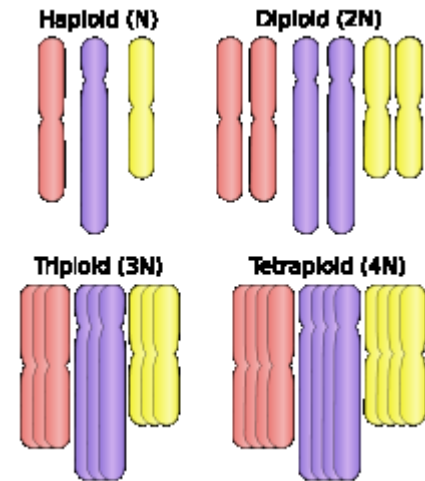

Mutace jako zdroj genetické variability

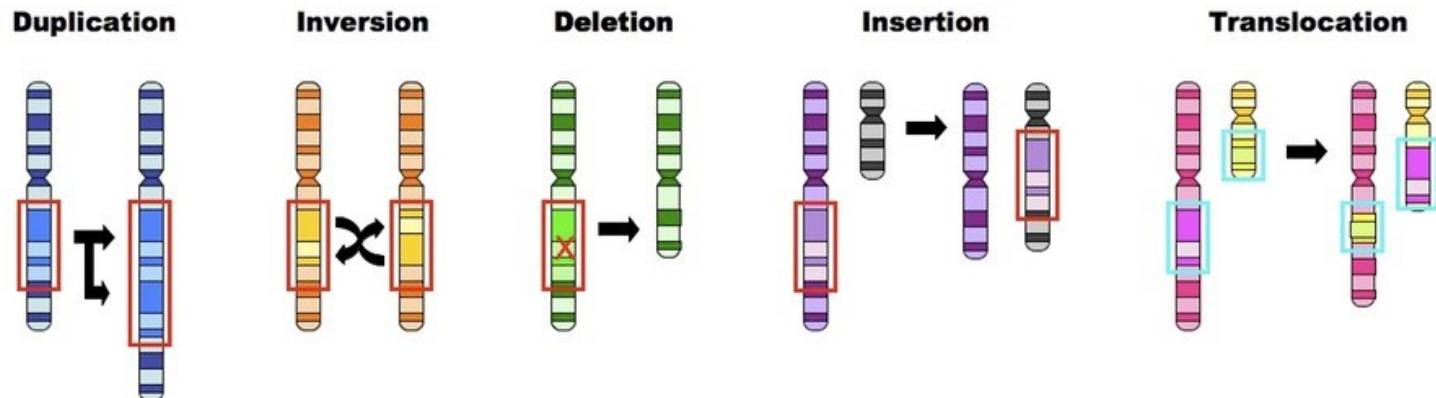
Bodové/genové mutace

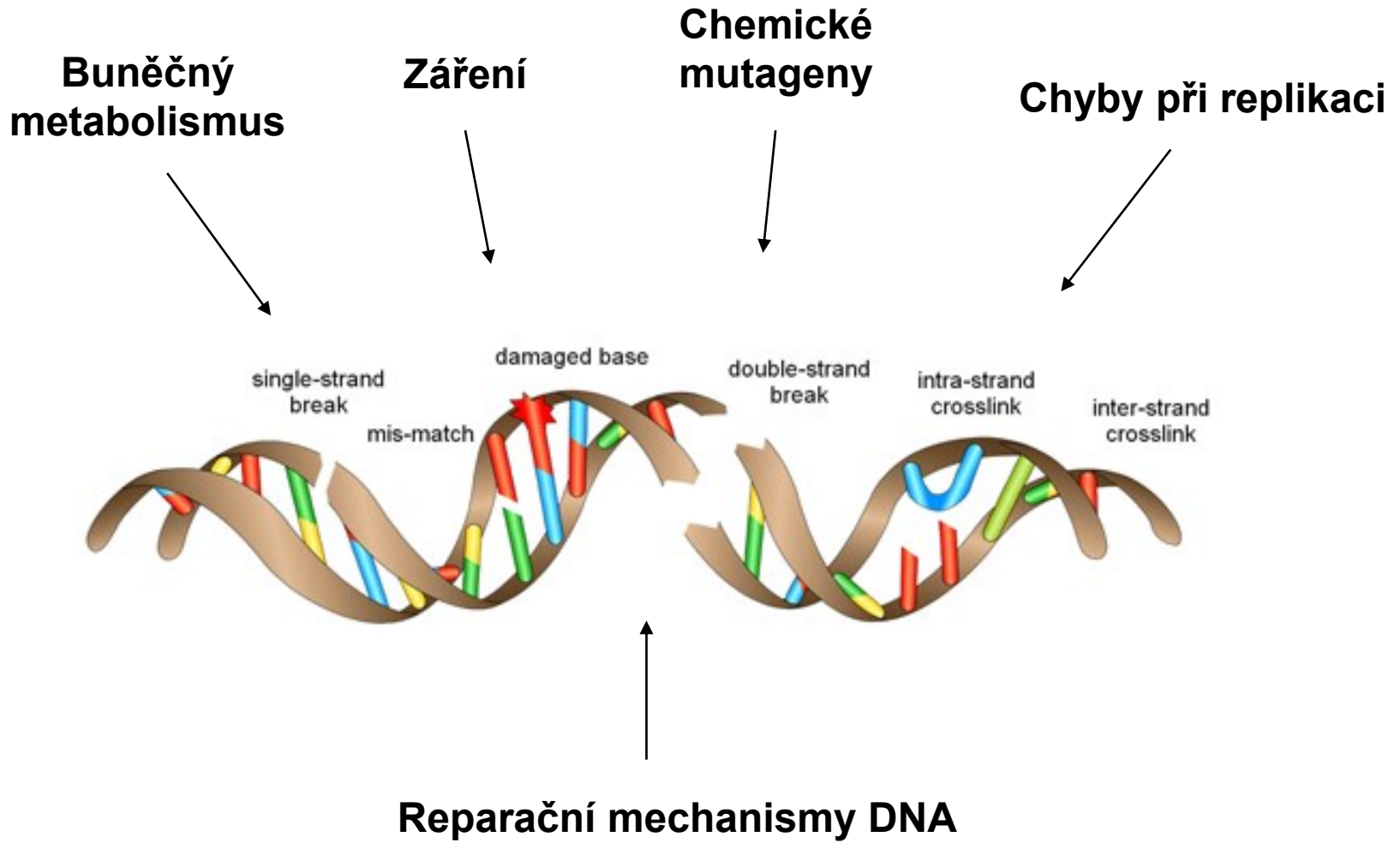
Genomové mutace

Chromosomové mutace

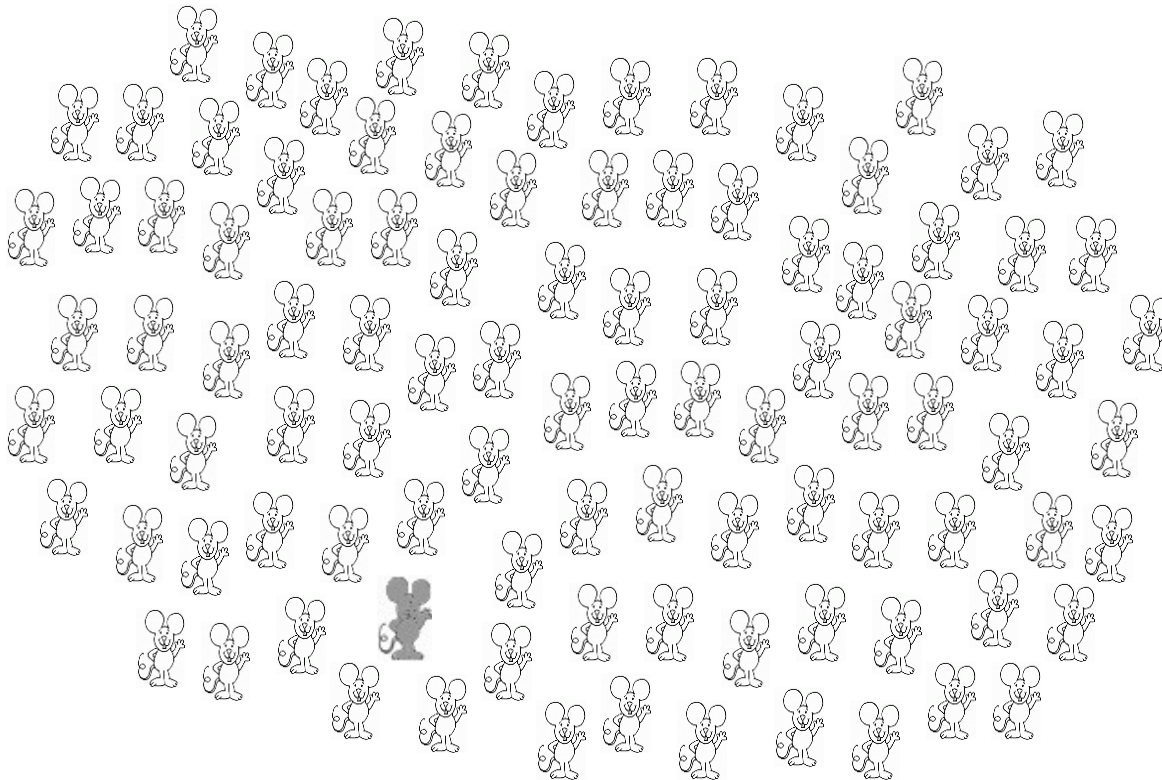

Čím je daná mutační rychlost

Mutační rychlost (μ)

- frekvence nových mutací na generaci
- $\mu = 0.01$ (1 mutace na 100 jedinců na 1 generaci)

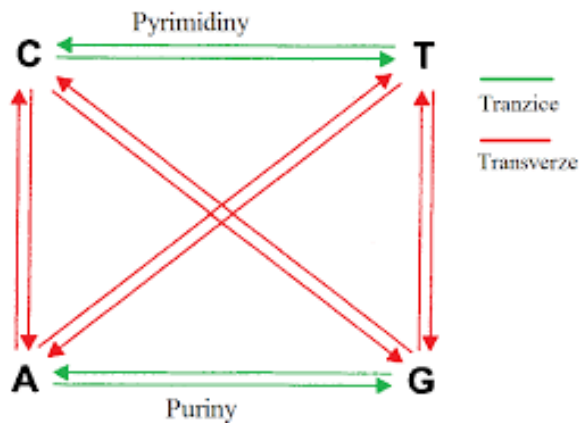
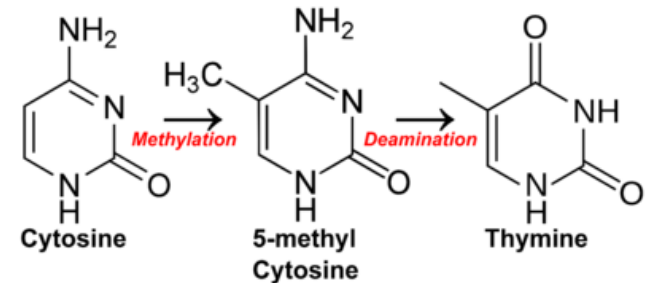

- Mutační rychlost (pro nukleotidové substituce) u lidí je cca $1 \cdot 10^{-8}$.
(necelých 100 nových nukleotidových substitucí v celém genomu na jedince)

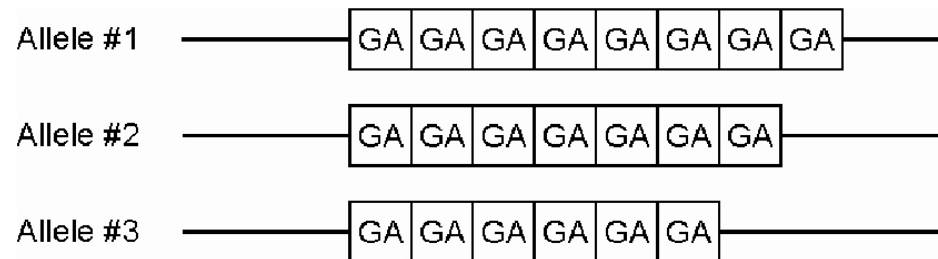
Mutační rychlost

Je odlišná pro různé typy mutací

- rozsáhlejší mutace obecně méně časté
- mutační „hotspots“: CpG u živočichů, mikrosatelity.
- tranzice vznikají častěji než transverze

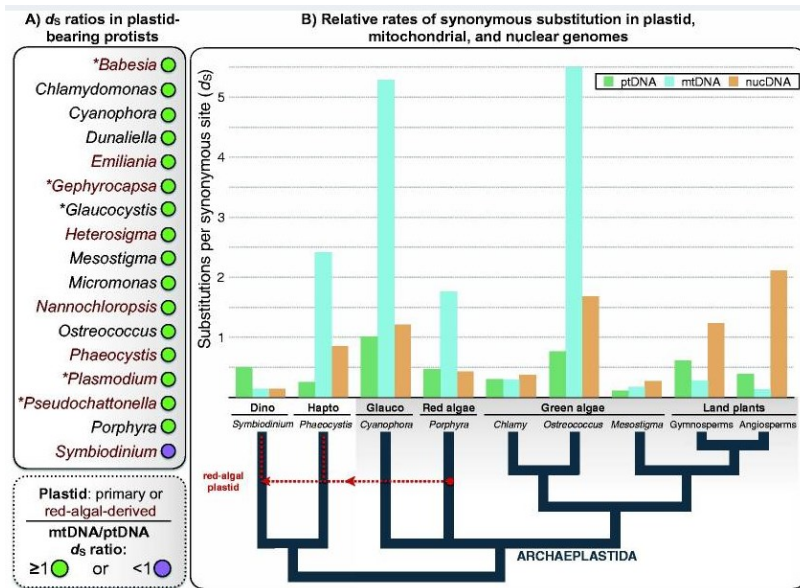
mikrosatelit

Mutační rychlost

Je odlišná pro různé geny v rámci genomu

- Ovlivněna např. mírou transkripce dané sekvence, blízkostí k replikačnímu počátku, pozicí nukleozomu.
- Mutační rychlost u živočichů cca 10 x větší na mt DNA než v jaderné DNA

Mutační rychlost mitochondriální a plastidové DNA u rostlin

GBE

Mutation Rates in Plastid Genomes: They Are Lower than You Might Think

David Roy Smith*

Department of Biology, University of Western Ontario, London, ON, Canada

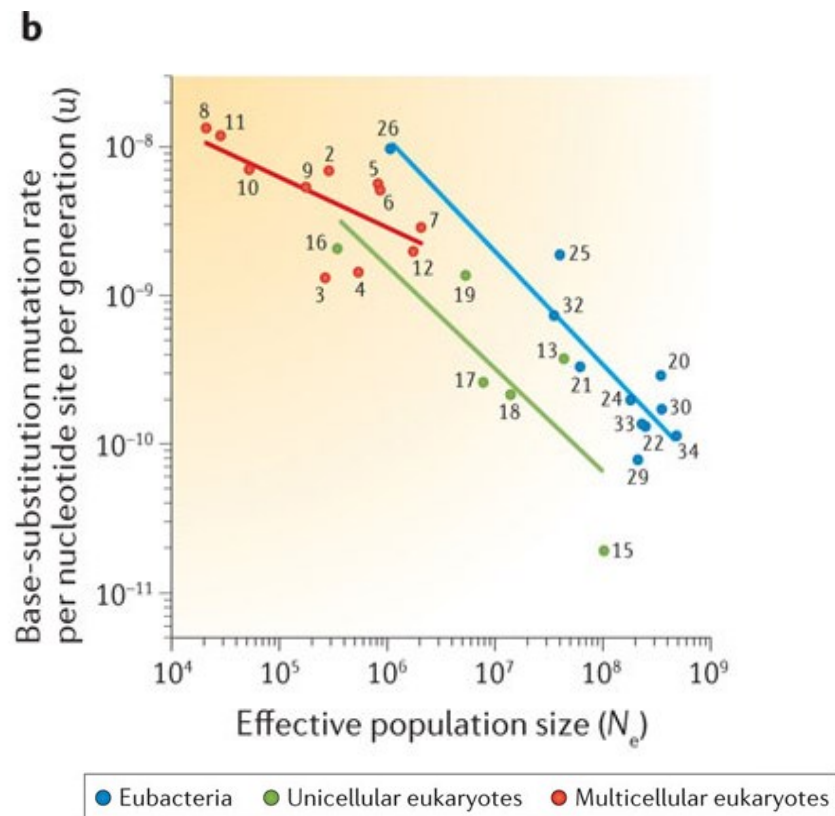
*Corresponding author: E-mail: dsmit242@uwo.ca.

Accepted: April 9, 2015

Mutační rychlost

Liší se u různých organismů

- velikost genomu, efektivní velikost populace, velikost těla, intenzita metabolismu....

Mutační rychlost v germinální linii somatických tkáních

Table 1. Mutation rates per nucleotide site ($\times 10^{-9}$) in different tissues^a

Species	Tissue	Cell divisions per generation ^a	Mutation rates ^b	
			Per generation	Per cell division
<i>Homo sapiens</i>	Germline	216	12.85	0.06
	Retina	55	54.45	0.99
	Intestinal epithelium	600	162.00	0.27
	Fibroblast (culture)			1.34
	Lymphocytes (culture)			1.47
<i>Mus musculus</i>	Male germline	39	38.00	0.97
	Brain		76.94	
	Colon		83.35	
	Epidermis		90.38	
	Intestine		117.69	
	Liver		237.88	
	Lung		166.83	
	Spleen		130.00	
<i>Rattus norvegicus</i>	Colon		178.38	
	Kidney		167.45	
	Liver		179.92	
	Lung		223.22	
	Mammary gland		57.70	
	Prostate		448.90	
	Spleen		101.62	
<i>Drosophila melanogaster</i>	Germline	36	4.65	0.13
	Whole body		380.92	
<i>Caenorhabditis elegans</i>	Germline	9	5.60	0.62
<i>Arabidopsis thaliana</i>	Germline	40	6.50	0.16
<i>Saccharomyces cerevisiae</i>		1	0.33	0.33
<i>Escherichia coli</i>		1	0.26	0.26

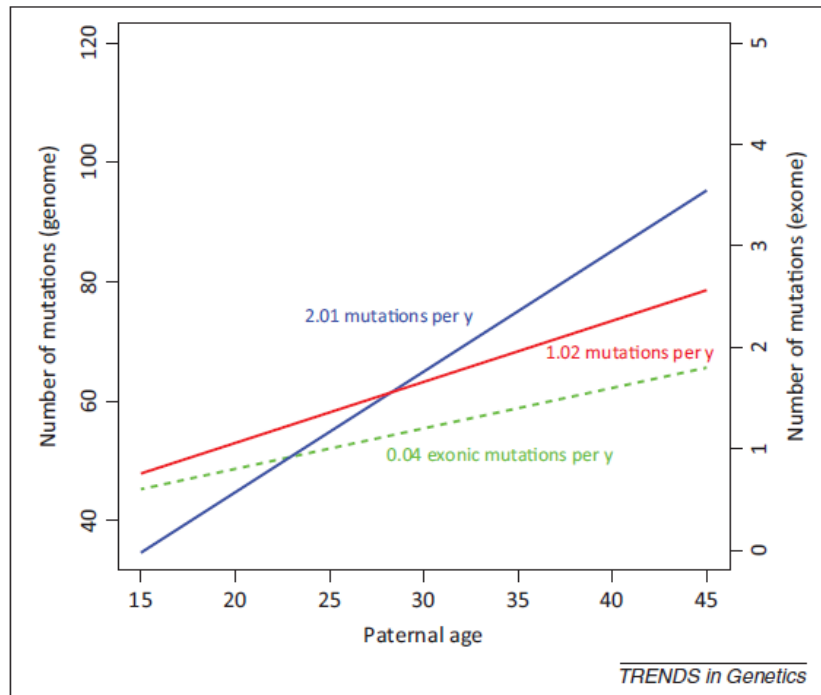
^aReferences to data on numbers of germline cell divisions: human [Crow 2000]; *D. melanogaster* and mouse [57]; *C. elegans* [58]; and *A. thaliana* [59]. Numbers of cell divisions are unknown for the mouse and rat rates.

^bMammalian tissue-specific rates are given only for tissues in which at least two independent estimates have been acquired. All data on human mutation rates are taken from Lynch [36]. Data for somatic mutation rates in mouse and rat are derived from references contained within the supplementary material online. References to data on germline mutation rates are: *D. melanogaster* [5], *C. elegans* [4], *A. thaliana* [Ossowski *et al.*, 2009], *S. cerevisiae* [3], and *E. coli* [24].

Většinu mutací dědíme od otců

- Většina nukleotidových substitucí vzniká v samčí germinální linii (více replikací DNA) (**male-driven evolution**).
- Počet nově vzniklých nukleotidových substitucí vzrůstá s věkem otce (paternal age effect).
- Rozdíl v mutační rychlosti mezi autosomy a pohlavními chromosomy.

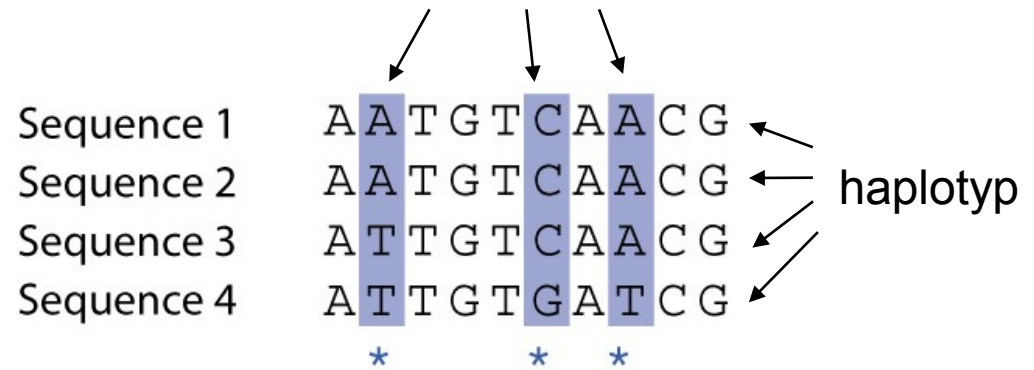

Genetická diverzita - genetický polymorfismus (θ)

Pro neutrální mutace platí:

$$\theta = 4N_e\mu$$

Polymorfní (segregující) místo

- Míra genetického polymorfismu v populaci závisí přímoúměrně na mutační rychlosti a velikosti populace.

Empirické odhady genetické diverzity v populaci

Nukleotidová diverzita (průměrná heterozygotita) (π)

Sequence 1	A	A	T	G	T	C	A	A	C	G
Sequence 2	A	A	T	G	T	C	A	A	C	G
Sequence 3	A	T	T	G	T	C	A	A	C	G
Sequence 4	A	T	T	G	T	G	A	T	C	G
Site number		*				*		*		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Nucleotide diversity (π):

1 A A T G T C A A C G
2 A A T G T C A A C G $d_{12} = 0$

1 A A T G T C A A C G $d_{13} = 1$
3 A T T G T C A A C G

2 A A T G T C A A C G $d_{23} = 1$
3 A T T G T C A A C G

1 A A T G T C A A C G $d_{14} = 3$
4 A T T G T G A T C G

2 A A T G T C A A C G $d_{24} = 3$
4 A T T G T G A T C G

3 A T T G T C A A C G $d_{34} = 2$
4 A T T G T G A T C G

$$\sum d_{ij} = 0 + 1 + 3 + 1 + 3 + 2 = 10$$

Number of pairs of sequences compared = $[n(n - 1)]/2 = [4(3)]/2 = 6$

$\hat{\pi} = 10$ differences/6 pairs = 1.67 average pairwise differences

$\hat{\pi} = 1.67$ avg. differences/10 sites = 0.167 pairwise differences per site

Proporce polymorfních míst (θ_w)

Sequence 1	A	A	T	G	T	C	A	A	C	G
Sequence 2	A	A	T	G	T	C	A	A	C	G
Sequence 3	A	T	T	G	T	C	A	A	C	G
Sequence 4	A	T	T	G	T	G	A	T	C	G
		*				*		*		
Site number	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Segregating sites (S and p_S):

Sites 2, 6, and 8 have variable base pairs among the four sequences (columns marked with *). These are segregating sites. Therefore, for these sequences $S = 3$ segregating sites and $p_S = 3/10 = 0.3$ segregating sites per nucleotide site examined.

$$\theta = S / n / H_{k-1}$$

$$H_{k-1} = 1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{3}$$

$$\theta = 3 / 10 / 1,83 = 0,164$$

S ... počet segregujících míst

n ... počet nukleotidů v sekvenci

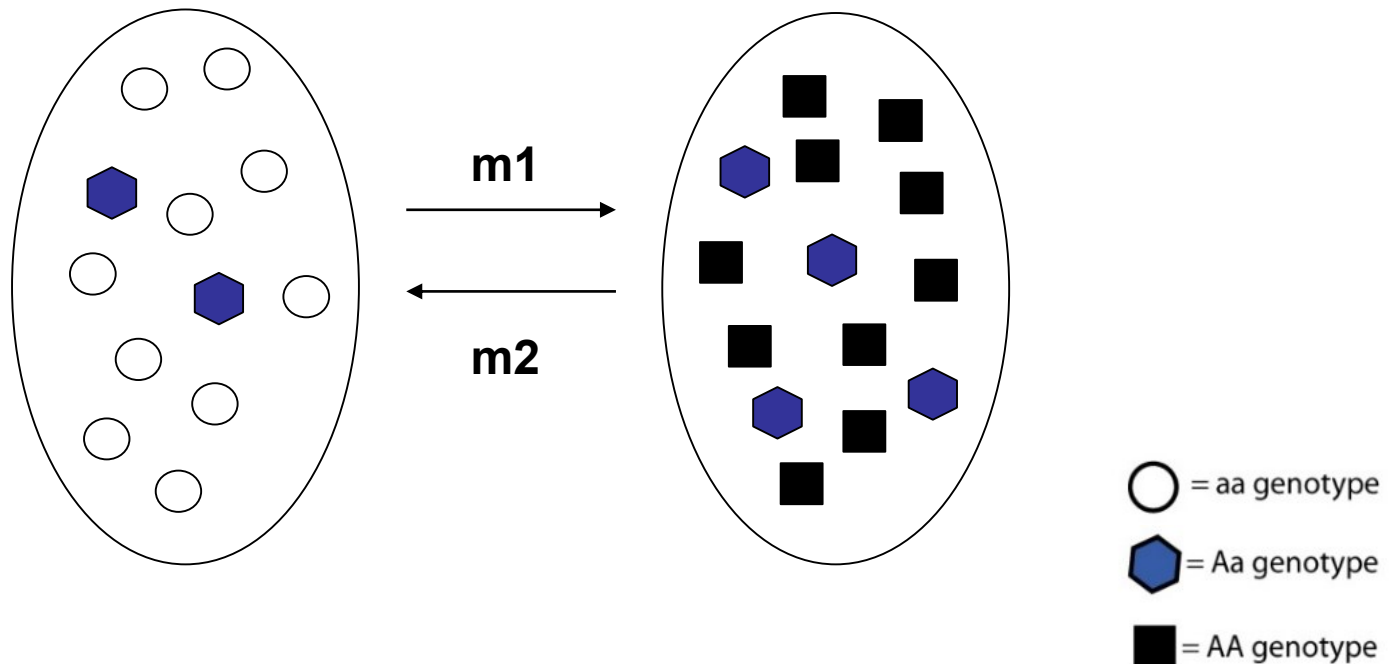
k ... počet sekvencí

H_{k-1} ... harmonické číslo

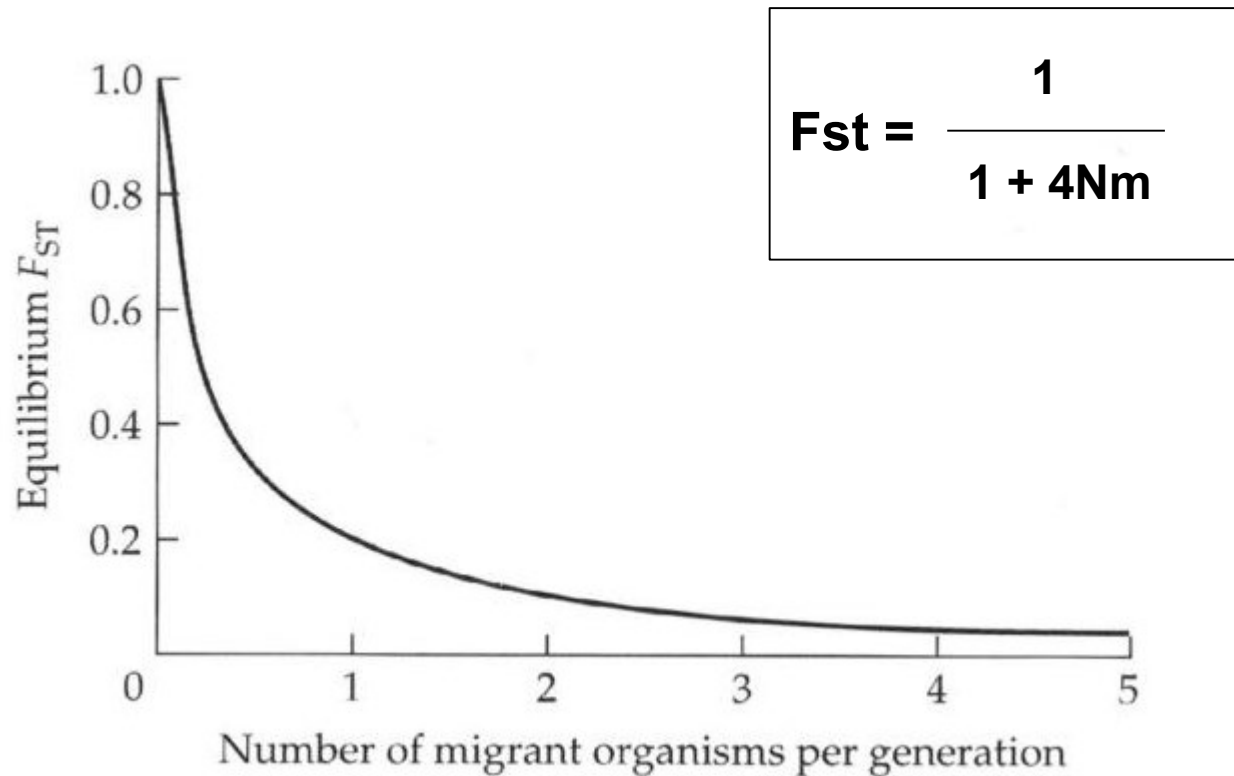
Za předpokladu neutrality by měly být oba odhady genetické diverzity stejné.

Migrace (m)

- **Migrační rychlost (m):** pravděpodobnost, že jedinec z jedné populace nahradí jedince druhé populace (vztaženo na jedince a generaci).
- **Populační migrační rychlost (Nm):** počet migrantů za generaci

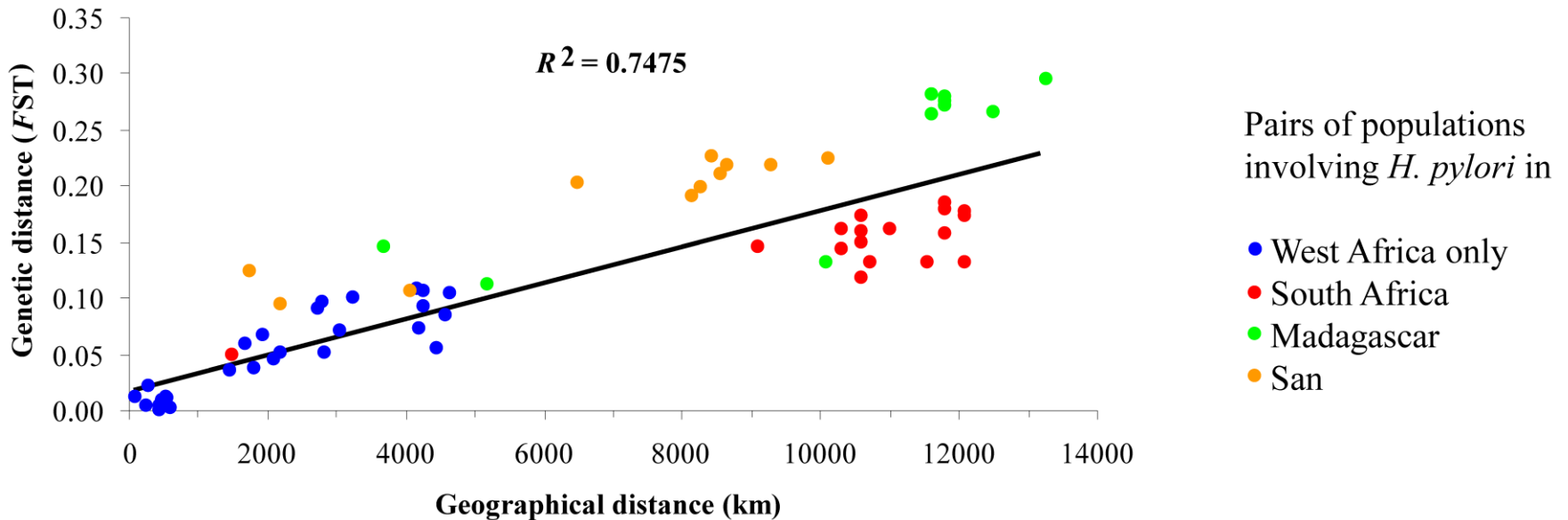
Vztah mezi F_{ST} a populační migrační rychlostí (Nm)

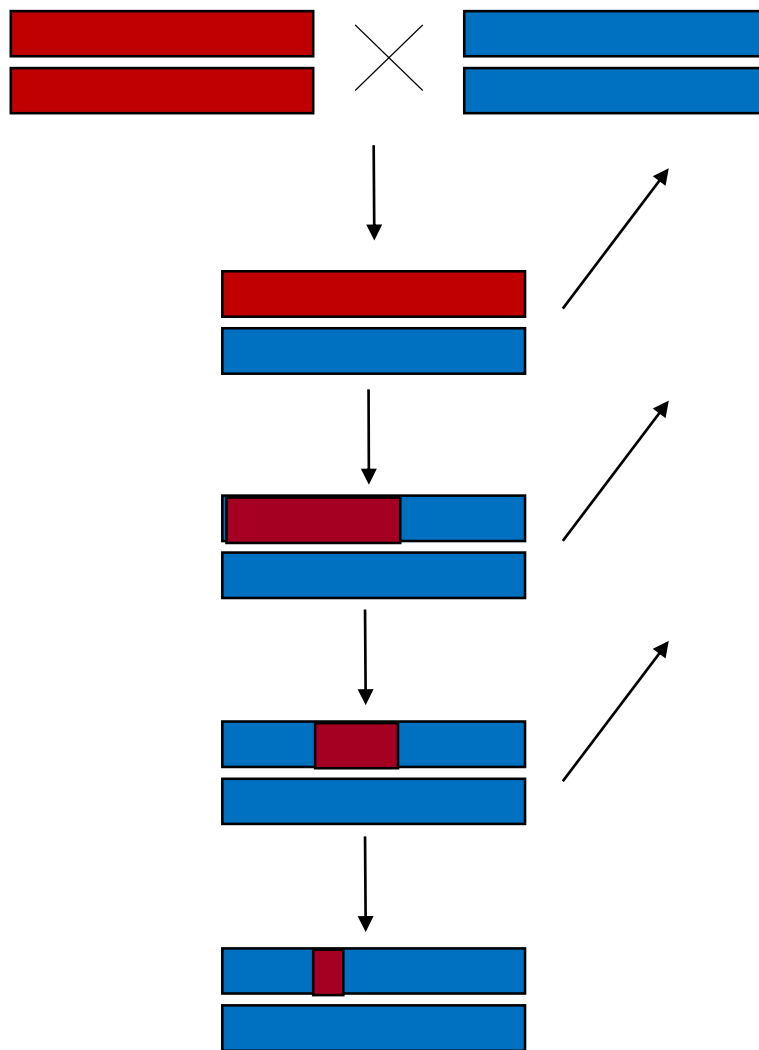
- Pokud $Nm > 1$ je efekt migrace silnější než efekt genetického driftu, nedojde ke genetickému rozrůznění populací.

Isolation by distance (izolace vzdáleností)

Míra genetické diferenciace (F_{ST}) vzrůstá s geografickou vzdáleností.
Vzniká když míra migrace je vyšší mezi geograficky bližšími populacemi.

Genová introgrese (genový tok)

Přenos jednotlivých genů z
jedné populace do druhé
pomocí zpětného křížení.

Adaptivní introgrese

Myš domácí (*Mus musculus*) získala alely k rezistenci vůči warfarinu z myši středozevní (*Mus spretus*).

Adaptivní introgrese: Co jsme zdědili od neandrtálců?

- Neafrická lidská populace 2-4% genomu původem od neandrtálců.
- V Tibetské populaci mutace v genu EPAS1 usnadňuje život ve vysokých nadmořských výškách. Původem z neandrtálců.
- U inuitů fixované alely genů WARS2 a TBX15 původem z Denisovanů. Hrají roli v adaptaci na chladné podnebí (vytváření adipocytů a tepla).
- Adaptivní introgrese se také týká genů ovlivňujících kvalitu a zbarvení kůže a srsti a dále genů imunitního systému.
- Některé alely získané od neandrtálců způsobují choroby (např. obezitu, deprese).

